

Verkuyllezing 2010 Uitgesproken door Herman Wijffels, 26 mei 2010, Janskerk Utrecht

Dames en heren, goedemiddag.

Het is een groot genoegen om hier te zijn en ook wel een eer om de Verkuyllezing te mogen houden in aanwezigheid van mevrouw Verkuyl. En enkele gedachten te kunnen delen over de toestand in onze wereld. En de empathie die nodig is om te komen tot die rechtvaardige en duurzame mondiale samenleving die we toch allemaal zo graag willen.

Ik neem u mee naar een aantal vergezichten. Ik kan er niets aan doen, ik had altijd al die neiging en dat is er, laat ik maar zeggen, bij het verblijf op de Wereldbank niet beter op geworden. Dus vergeeft u mij dat op voorhand. Maar het is wel zoals ik op het ogenblik de wereld zie.

Aantasting natuurlijk kapitaal

Ik begin maar eens met de toestand anno 2010 waarin we geconfronteerd worden met een aantal grote vraagstukken die echt een mondiaal karakter hebben. Die ook eigenlijk alleen oplosbaar zijn als we ook op dat niveau eraan werken. Een eerste die onmiddellijk altijd naar boven komt dat is de voortgaande bevolkingsgroei en de, zeg maar in veel delen van de wereld, toenemende overbevolking. Een ander punt is de zich verder verscherpende tegenstelling tussen schrijnende armoede aan de ene kant en grote rijkdom aan de andere. En die beide feiten, ontwikkelingen, leiden in deze fase van de ontwikkeling van de wereld tot een aanzienlijke overbelasting van het draagvermogen, zoals we dat noemen, van onze planeet. Die overschrijding, die overbelasting, in het Engels noemen we dat ook wel 'overshoot', die bedraagt op het ogenblik zo'n 30 tot 40 procent van wat de aarde op een duurzame manier kan leveren. Dus we leven in feite op het ogenblik, als gevolg van die twee dingen die ik net noemde, in wezen, van ons natuurlijk kapitaal. We souperen ons natuurlijk kapitaal gaandeweg op. Ik kom daar straks nog op terug.

En dat leidt tot steeds meer vervuiling van onze natuurlijke hulpbronnen, mede doordat die natuurlijke hulpbronnen onzorgvuldig worden beheerd. En dan zien we erosie en verwoestijning van landbouwgronden, we zien overgebruik van onze zoetwaterbronnen. Maar eigenlijk is het zo dat alle zoetwaterbronnen, of het nou oppervlaktewater is of grondwater, of zoetwater opgeslagen in gletsjers, die bronnen nemen allemaal af. Iets soortgelijks kun je zeggen over bossen. Eigenlijk is de ontbossing in de wereld zo ver voortgeschreden dat daardoor ook waterretentie, dus het eigenlijke beheer en vasthouden van water, tekortschiet. Maar ook dat de capaciteit van deze planeet om zijn temperatuur te reguleren, mede daardoor is afgenomen. Een soortgelijk verhaal geldt voor de visvoorraden van deze wereld. Eigenlijk zijn we op het ogenblik, al een hele tijd trouwens, bezig met het wegvangen van de reproductieve voorraad. Dat is de facto wat we doen. En dat uit zich eigenlijk ook op het terrein van biodiversiteit. Dit jaar is het jaar waarin we het verlies aan biodiversiteit zouden stoppen, 2010. Nou, niets is minder waar. En we hebben wel goede voornemens, maar in de praktijk van het leven is het simpelweg zo dat onze soort systematisch andere soorten uitroeit. Dat is de feitelijke

situatie zoals die is. Nou daarnaast zitten we gaandeweg zeg maar na 200 jaar leven van fossielen, in de industriële tijd op een punt waar ook veel grondstoffenvoorraden op het punt staan uitgeput te worden. Dat is niet morgen, maar dat is in de komende decennia gewoon aan de orde. Bijna alle voorraden fossiele grondstoffen zijn in de komende paar decennia toe aan zodanig schaars worden dat we niet alleen hoeven te spreken over 'peak oil', waar wel veel over te doen is, maar dat we eigenlijk moeten spreken, is mijn waarneming ook op basis van allerlei studies die ik daarvan zie, over 'peak everything'. Er is gewoon een dreigend tekort aan alles als we doorgaan op de manier zoals we nu leven.

Verkokerde egocentrische samenleving

Wat dan een ander vraagstuk is dat ons economisch bestel, ons economisch stelsel in feite gebaseerd is op wat ik noem, en dat is misschien een beetje ingewikkelde uitdrukking, maar luistert u goed, op een verkokerde, egocentrische rationaliteit. De manier waarop we redeneren is binnen heel nauwe kokers ons eigen belang dienen. Dat is de basis van ons economische bestel en dat leidt ertoe dat er geen acht wordt geslagen op de gevolgen van dat verkokerde egocentrische gedrag voor het geheel van de wereld. Zeg maar voor de 'global commons'. En dat is mede omdat we in onze wereld missen een stelsel van 'global governance', van wereldbestuur en van instituties die daar onderdeel van zijn. En dus dat we moeten zeggen dat de 'global governance'-instituties die bijna allemaal dateren van de periode na de Tweede Wereldoorlog en ook nog de machtsverhoudingen van toen reflecteren, dat die niet meer passen bij de omstandigheden van de 21^e eeuw. Dus als je dat rijtje overziet dan staan we nogal voor een paar vraagstukken. En een gezamenlijke noemer daarin is in feite dat we als mensheid nog steeds leven alsof de aarde een limietloze bron is. Dat er geen grenzen zijn aan de mogelijkheden die deze planeet te bieden heeft. En dat we zonder om te zien pakken wat we denken nodig te hebben. En dat we ook niet de maatregelen nemen, althans tot nog toe niet of onvoldoende, om daar effectief wat aan te doen. Dat is denk ik samenvattend de situatie waarin we zitten.

Nou mijn lezing van de huidige crisis is dat het deze omstandigheden zijn die ik zojuist heb genoemd, niet volledig maar wel een aantal essentiële punten daaruit, dat die zijn uitgemond in de veelvormige crisis die we op dit moment in onze samenleving en ook in deze wereld beleven. Financieel-economisch, ecologisch, sociaal, institutioneel. En daaronder zit wat mij betreft ook een crisis van de uitgangspunten, de waarden waarop onze huidige manier van leven is gebaseerd. Dus er zit een diepe ondergrond onder.

Nou deze situatie zoals geschetst levert grote uitdagingen op voor de mensheid als geheel. Ik denk dat we er op dat niveau naar moeten kijken. En die uitdaging laat zich eigenlijk samenvatten als: het gaat in de komende periode om het ontwikkelen van een manier van samen leven op onze planeet waarin de mogelijkheden die beschikbaar zijn, zeg maar de natuurlijke hulpbronnen van de aarde, rechtvaardiger worden verdeeld en beter beheerd zodat alle mensen in waardigheid kunnen leven. Want uiteindelijk staat alles ten dienste daarvan, dat we alle mensen de kans geven om zich naar hun mogelijkheden te ontwikkelen en op die basis bij te dragen aan de samenleving. Dus dat is een eerste aspect.

Een tweede aspect is, van die manier van samenleven, dat we de manier waarop we in onze behoefte voorzien, dus zeg maar de economie hè, want dat gaat over de behoeftebevrediging, dat die economie zodanig wordt ingericht dat het functioneren ervan in balans wordt gebracht met het duurzaam draagvermogen van de aarde. Dat betekent in feite dat we een einde maken aan die 'overshoot' waar ik het eerder over had, en dat we een economie ontwikkelen waarin we systematisch sturen op het reduceren van onze ecologische voetafdruk. En dat op alle niveaus. En daarvoor is nodig, een derde punt, een adequaat stelsel van 'global governance'. En dat is in feite niets anders dan samenwerking op mondiaal niveau, voornamelijk tussen staten, maar ook wel met de private sector. Een stelsel dat zorgt voor een verantwoord beheer van de

zogenaamde 'global commons', ook wel genoemd, 'global public goods', zoals vrede en veiligheid, zoals monetaire stabiliteit, zoals eerlijke handel en ook van de natuurlijke hulpbronnen waar ik zojuist over sprak. Dus dat is eigenlijk in een aantal punten samengevat de grote uitdaging zoals ik hem voor de komende periode zie.

Mondiaal bewustzijn

Nou ik denk om dat te bereiken, om dat mogelijk te maken, is in feite aan de orde de vraag naar het ontwikkelen van wat ik zou noemen een mondiaal bewustzijn. Dus dat we als mensen ons bewust zijn van het feit dat we laten we zeggen, samen leven, dat we samen die wereld in orde moeten houden, op dat mondiale niveau. En dat mondiale bewustzijn zoals ik dat zie, dat moet in feite dan leiden tot het begrijpen, het verstaan van de wereld als één samenhangend en interdependent systeem van leven. Dat is de consequentie daarvan. Dat we niet blijven hangen, om het anders te zeggen, in de beetje onvriendelijk voor die meneer gezegd, maar in de Newtoniaanse, visie op de wereld. Dat het bestaat uit losse deeltjes die eigenlijk een eindeloze strijd met elkaar voelen om laat ik maar zeggen de sterkste te laten overleven. Dan pak ik even het sociaaldarwinisme erbij. Maar dat we zozeer van elkaar afhankelijk zijn in de wereld zoals die nu is dat we als het ware dat als uitgangspunt nemen. Dat is het *wij* waar we het in deze tijd over moeten hebben. Dus dat betekent op basis daarvan het ontwikkelen van een wij-begrip op dat mondiale niveau en het empathisch vermogen dat daarbij hoort, ook persoonlijk, op persoonlijk niveau. En dat betekent in wezen, laat ik maar zeggen werken, aan onze persoonlijke opvattingen, overtuigingen, de manier waarop we in het leven staan. Het is zeker bij sommigen hier bekend dat ik wat dat betreft in de tendens geloof die in het Engels bekendstaat als de 'cultural creatives', dat zijn mensen die zich eigenlijk op een waardepatroon baseren dat verbonden is met de notie duurzaamheid, en die op individueel niveau of op het niveau waar ze werken, of als burger, hun keuzen laten bepalen door dit perspectief. Wat betekent wat ik doe, wat betekent deze beslissing van mij voor anderen en voor andere vormen van leven. Maar als je er zo naar kijkt, dan gaat het eigenlijk over wat ik zou noemen een uitgebreide, in het Engels 'extended', relationele ethiek. Dat is de waardebasis, de ethische basis waarop we in de komende periode moeten werken, waarin beslissingen worden afgewogen tegen de achtergrond van sociale effecten en ecologische effecten. Dat we bij alles wat we doen ons daardoor laten leiden. En ons dus in die bredere context de vraag stellen: als ik dit doe, wat zijn daarvan de gevolgen. Zijn die positief of negatief. Kortom dat we in die bredere kring van relaties ons leven vorm geven. En dat is precies wat die eerder genoemde tendens van de 'cultural creatives' feitelijk probeert te doen. Dus kortom, zo bezien gaat het over het vormen van een wereldbeeld dat past bij de werkelijkheid anno begin 21^e eeuw. Dat zo zijnde, althans volgens mij, is de vraag, zijn er ook bronnen waaruit we, laat ik zeggen de informatie kunnen halen, en de inzichten en de motivatie om dat op die manier te doen.

Gemeenschappelijke bronnen

Nou ik denk dat er verschillende bronnen zijn die ons daarbij kunnen helpen. Ik verwijs in de eerste plaats naar de verschillende wijsheids- en spirituele tradities die er zijn. Ik laat me daarbij ook wel inspireren door Karen Armstrong, die een prachtig boek heeft geschreven over de grote transformatie. Dat is een boek over de speeltijd, ergens tussen 1200 en 300 voor onze jaartelling of zo. En waarin zij op zoek gaat naar gemeenschappelijke noemers en ik, als ik me goed herinner, acht van die tradities, religieuze en niet religieuze. En daar komt zij op het spoor van één heel belangrijke regel die in die tijd ontstaan is en dat is de zogenaamde 'gulden regel'. En de gulden regel zegt simpelweg: behandel een ander, zoals je zelf behandeld zou willen worden. We hebben daar onze eigen christelijke versie van. Maar dat is precies waar het over gaat. Dus, herbronnen, op zoek naar de diepste wortels van onze ethiek is één van de wegen die we moeten bewandelen. En deze gulden regel betekent dus in feite dat we in de manier waarop we de samenleving willen inrichten, weg moeten van het sociaaldarwinisme, dat in onze met name economisch bestel zo dominant is geworden. Dat stelt de hele kwestie van concurrentie versus samenleving aan de orde.

Dus dat is één bron. Maar er zijn ook heel recente bronnen wat mij betreft. En dan denk ik in het bijzonder aan de moderne fysica. Ik ben een gammaman, maar als ik probeer tot me door te laten dringen wat de kwantumfysica in feite aan conclusies oplevert en ons probeert te leren dan is dat niet anders dan wat ik al eerder heb gezegd, namelijk dat de feitelijke werkelijkheid van de wereld waarin wij leven is dat alles samenhangt, dat alles met elkaar verbonden is en dat als wij iets doen dat dat gevolgen heeft voor anderen en op andere terreinen. En dat dus eigenlijk vanuit de natuurkunde, de opvolger zou je kunnen zeggen van de Newtoniaanse natuurkunde, dat we daarop nu in deze tijd, niet toevallig zeg ik dan, aangereikt krijgen een inzicht dat helemaal ondersteunt de noodzaak om vanuit verbindingen te redeneren en te opereren en niet vanuit verdeeldheid.

Nou dan noem ik een derde bron, en dat is misschien een beetje onorthodox zoals ik dat ga verwoorden en dus ook zie, en dat is dat het misschien wel de belangrijkste bron is, de potentie, je zou ook kunnen zeggen het veld van mogelijkheden dat is ontstaan met de oerknal. Je kunt ook zeggen met de scheppingsdaad. In feite, zo kijk ik er althans naar, is op dat moment een potentie gecreëerd die vervolgens stapsgewijs in de realiteit is gebracht, in de materie is gebracht. Alles wat er nu is, de kerk waar we hier zitten, maar ook wij zelf zijn uit die potentie ontstaan. En het is dus eigenlijk, als je terugkijkt in de geschiedenis, iedere keer weer dat er nieuwe delen van die potentie via ideeën die ontstaan bij mensen vervolgens in de werkelijkheid, in de materie worden gebracht. Nou en dat is dus eigenlijk wat mij betreft ook nu weer aan de orde. Eigenlijk is dat de vraag die er is. En daar ligt dus een veld van mogelijkheden, ja die we nu moeten, als het ware, scannen op de vraag wat we nu nodig hebben om de volgende fase vorm te geven. En in het verlengde daarvan ligt vervolgens heel simpel, als vierde bron gezond verstand. Ik zou noemen in dat verband, verlicht eigenbelang. Het zodanig opereren dat we ons eigen belang dienen door ook de belangen van anderen te dienen. Dat hoort daar ongetwijfeld bij en dat is dus een kwestie van gezond verstand, zeg ik, in de wereld van vandaag. Goed, dus dat wat betreft de bronnen.

Een volgende stap

Als ik dat nog probeer wat samen te vatten dan zeg ik: deze tijd roept ons op om in sterk veranderde omstandigheden weer een nieuwe set van mogelijkheden in de realiteit, in de materie te brengen. Wij zijn als mensen bestemd om dat op zodanige wijze te doen dat we het leven in al zijn verschijningsvormen op de best mogelijke manier doorgeven aan volgende generaties. Wat mij betreft is dat de essentie en ook de zin van het leven. En tegelijkertijd de spirituele dimensie van het bestaan. Daar gaat het over, dat wij, laat ik maar zeggen, instrumenten zijn in dat voortgaande ontwikkelingsproces, in dat voortgaande scheppingsproces. En aldoende geven wij dus, ontwikkelen wij die potentie en ook die van onszelf, want dat hoort bij elkaar.

De vorige ronde in dat proces zoals ik daarnaar kijk, het ontwikkelen van de industriële maatschappij uit de ideeën van de Verlichting, loopt in deze fase van de geschiedenis vast. Op enerzijds de veranderde omstandigheden waar ik het over heb en ook op anderzijds perversering van de uitgangspunten die ontstaan zijn aan het begin van de industriële maatschappij. Denk aan wat bijvoorbeeld in de financiële crisis is gebeurd. De collectieve effecten van die verkokerde egocentrische rationaliteit en dat leidt tot een gebrek aan duurzaamheid. We ondergraven als het ware de basis van ons bestaan. En omdat dat allemaal zo is, loopt die fase van de industriële maatschappij nu naar het einde van zijn cyclus. En dat is in wezen de crisis van deze tijd. En dat is wat mij betreft ook de essentie waar het in de komende periode over moet gaan. En het is jammer om te zien dat in al die debatten daar zo weinig aandacht voor is.

Dus ik kijk er naar in termen van we zijn nu als mensen geroepen om gewoon de volgende ronde in dat voortgaande ontwikkelingsproces vorm te geven. Als ik daarnaar kijk in praktische termen, dat is misschien goed om dat toch ook te doen, want dan krijgt

u ook een idee van waar je aan zou kunnen denken, dan kom je toch op ja, aanzienlijke consequenties uit. De eerste daarvan is, ik ben uiteindelijk econoom, een drastische omvorming van onze economie die, zoals ik al even noemde, gebaseerd is op het verbruiken en verwerken van fossielen. We doen dat in wat ik zie als lineaire processen, we halen fossielen uit de grond, verstoffen die of bewerken die in een lineair proces. En wat we niet kunnen gebruiken gooien we terug in de natuur. En dat is dus iets wat door dat 'peak everything' en door die vervuiling die daar het gevolg van is, wat nu, laat ik maar zeggen tot grote problemen leidt. Dus de vraag is niet kunnen we daar nog mee verder, ja even nog wel, maar niet langdurig. Dus we moeten er andere vormen voor vinden en die vorm is eigenlijk betrekkelijk voor de hand liggend. Dat is dat we van lineaire processen gebaseerd op fossielen, moeten naar kringloopprocessen die in feite oogsten uit permanent beschikbare stroom. Dus naar een economie die gebaseerd is op stroomgrootheden en niet op voorraden, want die voorraden raken op. Dus we moeten zodanig gaan leven dat we op een verantwoorde manier oogsten uit die stromen en tegelijkertijd de bronnen waaruit die stromen komen in tact houden. Dat is de grote mutatie waar we in de eenentwintigste eeuw voor staan.

Dat betekent bijvoorbeeld decentrale energieopwekking uit duurzame bronnen. Er zijn stromen, zon, water, wind, biomassa, dat is oogsten uit die stromen. En dat is dus de grote mutatie die we daar moeten doen. En dat betekent dus eigenlijk overschakelen van centrale energieopwekking die gedistribueerd wordt via netwerken naar het maken van een energienetwerk dat lijkt op internet. Waar we allemaal, laten we zeggen kunnen afnemen en toeleveren over de netwerken die dan intelligent zullen moeten zijn om dat te doen.

Andere consequentie daarvan is het zogenaamde 'cradle-to-cradle' wat wil zeggen dat we voor zover we nog straks fossiele grondstoffen gebruiken dat we die zodanig in producten verwerken dat aan het einde van de levenscyclus van die producten de grondstof weer kan gebruikt worden voor de volgende productiecycclus. Dus ook dat is een manier om die cyclici, die kringloopeconomie vorm te geven. Consequentie van dit soort van economie zal zijn dat we zullen zien en ik verwacht dat ook echt, de relocalisering of regularisering van sommige economische processen. Voor energie is het dan evident, maar je kunt soortgelijke ontwikkelingen verwachten op het gebied van voedselproductie. In de wereld van morgen slepen over de hele wereld met voedingsmiddelen die bestaan net als wij voor 70 – 80% uit water, dat zal laten we zeggen, niet zo rendabel zijn om het zo maar eens te zeggen. Dus dat soort van consequenties. En ook een recycling-economie zal in een aantal opzichten veel meer regionaal en lokaal zijn. Eén van de middelen om zo'n economie dichterbij te brengen is dat we de maatschappelijke kosten van sommige manieren van werken, van die lineaire industriële processen, dat we die via heffingen en belastingen zullen moeten includeren in de microkostprijzen van producten. En op die manier, daar moet ook op internationale schaal vorm aan gegeven worden, doorbreken we zogenaamde prisoners dilemma's waarbij het nu nog vaak zo is, ja dat elk land zegt van ja, maar als wij dat nu gaan doen en anderen doen het niet dan verslechtert onze concurrentiepositie. Dus daar heb je voor nodig overstijgende vormen van wet- en regelgeving die dat in een veilige context kunnen doen.

Reële en duurzame economie

Ik pak nog een heel ander ding, wat eigenlijk relatief weinig nog in het publieke discours gehoord wordt, en dat is dat we weer naar een monetair systeem moeten met een anker in de reële economie. Als je kijkt naar de financiële crisis dan is die in feite ontstaan doordat particuliere financiële instellingen op een veel te ruime mate gebruik hebben gemaakt van hun licentie om geld te drukken, hun geldscheppende functie hebben ze gebruikt om veel meer geld te creëren dan overeenstemt met de ontwikkeling in de reële economie en daardoor zijn de bubbels ontstaan, daardoor zijn de activa geweldig geïnflueerd. En we moeten dus op zoek naar een anker voor de monetaire sfeer in de reële economie. En ik denk dan, de meest reële component van de reële sfeer is het draagvermogen van de aarde. Als je het daaraan zou kunnen koppelen, nou, dan staan

we weer geaard in het leven, staan we echt geaard in het leven. En dat is van groot belang.

Ander aspect van onze economische orde, ik noemde het al even, concurrentie en samenwerking, als we duurzaam willen produceren en consumeren dan zullen we duurzame productieketens moeten maken. En dat betekent in wezen dat het mededingingsbeleid ruimte zal moeten maken voor dat voor soort vormen van samenwerking. En we moeten ons ook vragen stellen over intellectuele eigendommen, is het in de wereld zoals die zich nu aan ons voordoet wel verantwoord om kennis die cruciaal is om bijvoorbeeld mensen gezond te houden, om die te monopoliseren voor private doeleinden. Dat is echt een vraag die naar mijn idee beantwoord moet worden. Dus we zullen ook, ander aspect, moeten naar een effectief beheer van de 'global commons' door het creëren van een, laten we zeggen van een 'governance' laag op mondiaal niveau. Maar meer in het algemeen door ook bij ondernemingen, door ook op het niveau van landen over te schakelen van wat ik wel noem 'single peak governance', 'single peak' bestuur of eendimensionaal bestuur, naar 'triple peak governance', naar meerdimensionaal bestuur. Waarbij we laten we zeggen in evenwicht ons ontwikkelen op sociaal, ecologisch en economisch gebied. Dat is een bestuursopgave van de eerste orde.

En laatste puntje wat ik hier noem, er zal veel meer over te zeggen zijn, betekent eigenlijk ook dat we ons vragen moeten stellen over de aard en oriëntatie van ons buitenlandbeleid. Van hoe we als natie in deze wereld willen opereren, hoe we als natie in deze wereld staan. En ik denk dat bij de manier zoals ik het hier neerzet, en dat is mijn diepe overtuiging, dat het eigenlijk primair zou moeten gaan over de bijdrage die wij als Nederland kunnen leveren aan de wereld, aan dat mondiale wij. En als we dat goed doen, dan kunnen we er ook wat aan verdienen. Maar het is in de wereld van morgen niet omgekeerd, dat we eerst kijken wat we kunnen verdienen en daar dan wat omheen schipperen om het zo maar eens te zeggen.

Ontwikkelingssamenwerking gezamenlijk belang

Tegen die achtergrond, van dat laatste, wil ik ook nog een paar opmerkingen maken over ontwikkelingssamenwerking. Want dat hoort wel in deze kring. Als je ernaar kijkt zoals ik net heb proberen uiteen te zetten dan is ontwikkelingssamenwerking niet primair een kwestie van, en ik zeg het wat onvriendelijk hoor, schuldgevoel, naastenliefde en solidariteit. Die twee laatsten, want die drie die mogen ook, die zijn prima. Maar in essentie gaat het om samen werken aan een gezamenlijk belang en dus ook aan ons eigen belang. Maar in die volgorde. Zo zal wat mij betreft de wereld van morgen in elkaar moeten zitten. Dat betekent in zekere zin ook de emancipatie van ontwikkelingslanden. Van ontwikkelingslanden in die zin dat wij naar hen kijken niet als mensen die zo nodig zitten te wachten op onze hulp, maar als partners om deze wereld op orde te houden. Om een samenleving te creëren op dat niveau die laat ik maar zeggen, menselijke waardigheid optimaal kan dienen.

En een tweede punt zoals ik dat zie is dat ontwikkelingssamenwerking in feite is mensen helpen, ondersteunen in het zichzelf ontwikkelen. Ik ben uit de school van Raiffeisen zoals u misschien weet, en dat was zijn adagium toen hij de coöperatieve beweging in het leven riep: 'Hilfe zur Selbsthilfe'. En dat is wat mij betreft de dominante optiek voor goede, effectieve ontwikkelingssamenwerking in de komende periode. Wij moeten af van het idee dat wij weten hoe het dáár moet. Hun ontwikkelingsweg in deze tijd is niet dezelfde als de onze. Zij hoeven niet, laat ik maar zeggen, door die hele generatie van betogen en technologie die bij ons de industriële tijd hebben gedragen. Zij kunnen in heel veel gevallen die generatie van manieren van werken overslaan en direct doorsteken naar de nieuwe generatie van kleinschalige technologie die nu beschikbaar komt. Op het gebied van, heel mooi voorbeeld, verbinding, de telefonie, draadtelefonie bestaat in veel ontwikkelingslanden niet, maar er is wel een enorme ontwikkeling van de draadloze telefonie. Nou zo kun je ook denken aan de energievoorziening, hebben ze daar nog wel op de schaal zoals wij dat hebben centrale energieopwekking nodig. Ik denk het niet,

want dan kunnen ze zeker, al die ontwikkelingslanden liggen in de tropen, dus die hebben heel veel stroom, om het zo maar eens aan te duiden, om uit te oogsten. Dus op die manier doen zich daar ook interessante nieuwe perspectieven voor over hoe die landen te ontwikkelen en dat betekent dus dat wij als het ware terughoudend moeten zijn in hen nog proberen te leren hoe wij het gedaan hebben. Want dat is de vorige generatie en we moeten de nieuwe generatie daar helpen ondersteunen en daar aan werken.

Volgend punt zoals ik het zie over ontwikkelingssamenwerking is dat wat mij betreft de kern is samenlevingsopbouw vanuit de basis. Dus dat we dat niet zozeer proberen topdown te doen, daar moet ook wel een aantal dingen gebeuren als het gaat over infrastructuur enzovoorts, maar uiteindelijk, zeker in die kleinschaligheidsoptiek die ik net noemde, afgeleid van de hedendaagse technologie op de nieuwe generatie technologie is het samenlevingsopbouw vanuit de basis. En ik voeg daar overigens aan toe, dat is een ervaring die mij sterk is bijgebleven van mijn werk bij de Wereldbank, dat de belangrijkste ingang daarvoor en bondgenoot daarbij, zijn vrouwen. Geld dat besteed wordt, middelen die worden ingezet via vrouwen zijn vaker effectief dan via mannen. Het is gewoon een feit. En ik noem in dat verband nog een ander ding. Ik heb geleerd uit allerlei rapporten dat de meest effectieve manier om het aantal kinderen per gezin te beperken is investeren in de opleiding van vrouwen. Op het moment dat dat gebeurd is, dan zakt onmiddellijk het kindertal. Dus daar ligt een hele belangrijke route, een feminisering in zekere zin van de ontwikkelingssamenwerking. Ik zou nog de neiging hebben om hier iets over de gulden snede te zeggen, maar dat gaat eigenlijk over de balans tussen het mannelijke en het vrouwelijke, je kunt ook zeggen tussen mannelijke energieën en vrouwelijke energieën. Het is misschien toch een punt om even toe te lichten. De mannelijke en vrouwelijke energieën in alle opzichten bepalen wat er gebeurt, niet alleen aan de keukentafel om het zo te zeggen, maar überhaupt in het leven als zodanig. En uit allerlei onderzoeken is bekend, ook onderzoeken over hoe planten groeien enzovoorts, dat de verhouding tussen die twee, tussen mannelijke expansieve energie en vrouwelijke samenbundelende containing energie, zou je kunnen zeggen, dat die verhouding optimaal moet zijn, 1 staat tot 1,6818. Dus dat betekent dat het feminiene, laat ik maar zeggen, in zekere zin dominant moet zijn. Een hele belangrijke cultuuropgave en er is dus ook allerlei aanleiding om te denken dat het uit de bocht vliegen van onze cultuur te maken heeft met het verstoren van die verhouding, dat we dus niet op de gulden snede zitten. Dat is ook iets wat we niet alleen bij ontwikkelingssamenwerking, maar meer in het algemeen in de gaten zouden mogen houden.

Dan iets over, ja wie moet nou wat doen. Ik denk dat voor zo'n benadering waarin samenlevingsopbouw van onderop dominant is dat daarin private organisaties, inclusief het bedrijfsleven, beter gepositioneerd zijn dan overheden. En ik zou dus voor het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid van de toekomst er meer accent willen zien daarop, in zijn verschillende vormen. De interstatelijke ontwikkelingssamenwerking, daar zou ik willen pleiten voor betere onderlinge afstemming, coördinatie, eigenlijk de Parijse agenda voor de kenners. En een oriëntatie op het beheer van die 'global public goods', die 'global commons'. En ook nog graag een minder geopolitieke dominantie. Want daar heb ik allerlei dingen van gezien, waarbij het toch in feite ontwikkelingssamenwerking een instrument is van buitenlandse politiek. Zeer ten detrimente van de belangen van ontwikkelingslanden.

Het Nederlandse ontwikkelingsbeleid zou ik, conform overigens het WRR-advies graag toespitsen op waar wij als natie bijzondere expertise hebben. Redenerend vanuit het gaat om het leveren van een bijdrage, nou dan moet je ook het beste leveren wat je hebt om het zo maar eens aan te duiden. En daar kunnen we de meeste toegevoegde waarde leveren. Ik vind overigens dat die aanbeveling niet spoort met het concentreren van onze inspanningen op 10 landen. Waarom dan niet bieden aan alle landen die onze hulp op dat terrein en onze assistentie hier nodig hebben. En dan verder lijkt mij van groot belang

dat we naar ontwikkelingssamenwerking kijken in termen van de inspanning die we als natie bij elkaar brengen. Waarbij we in feite het beleid richten op het mobiliseren en gecoördineerd inzetten van alle nationale krachten die een bijdrage willen en kunnen geven aan het beleid van internationale samenwerking. En dat is misschien ook nog wel een manier die ons kan helpen om dat voortgaande debat of we nou minder moeten uitgeven via de overheid of meer, om daar laat ik maar zeggen wat ontspanning in te brengen en dat op een meer reële basis te brengen dan het debat nu wordt gevoerd.

Empathie met de wereld

Dames en heren, ik moet afronden en ik trek nog een paar korte conclusies.

Eerste is dat we naar mijn zicht op het ogenblik leven in een tijdsgewricht waarin zich grote vraagstukken op mondiaal niveau aandienen en dat de wijze waarop we daarmee omgaan cruciaal zo niet beslissend is voor de toekomst van in ieder geval de kwaliteit van het leven op aarde, zo niet voor het leven op deze planeet zelf. Ik zie het in dat soort, laat maar zeggen, scherpe termen.

Als mensen zijn wij geroepen om in die vraagstukken actief positie te kiezen in elk van onze hoedanigheden. Als burger, we mogen binnenkort weer het rondje langs de urn maken, als consument en ook als producent. En of dat als ondernemer is of werknemer, dat maakt niet uit. Ook in die hoedanigheden zullen we in dit soort vraagstukken positie moeten kiezen. Dus ook in de verbanden waarin wij werken op alle niveaus. De basis daarvan, van die positiekeuze zal naar mijn opvatting moeten zijn een ruimer dan tot nog toe opgevatte relationele ethiek en empathie die erop gericht zijn de kwaliteit van relaties, de verbinding met anderen en met andere vormen van leven op een hoger niveau te brengen. De kwaliteit van relaties in dat mondiale perspectief op een hoger niveau van kwaliteit te brengen.

Mijn opvatting, mede gebaseerd op persoonlijke ervaring, is de capaciteit om dat te doen, om die verbinding aan te gaan en op een hoger niveau te brengen een functie is van de relatie die we onderhouden met ons hogere zelf, met ons hogere zelf. Eigenlijk dus met de vraag, of met ons antwoord op de vraag waartoe zijn wij op aarde. Dat is de beleving van de spirituele, de verticale dimensie in het bestaan. Als we onszelf zien in dat perspectief dan staan we er anders in dan wanneer we angstvallig proberen ons eigen belangetje na te streven.

Deze tijd roept ons om op basis van al onze persoonlijke en collectieve ontwikkeling, het uit de wikkels halen van de potentie waar ik het eerder over had, een nieuwe fase in het voortgaande beschavingsproces, je kunt ook zeggen een nieuwe cultuur, vorm te geven. Dat is waar het over gaat.

Nou, laat ik u tot slot zeggen dat ik ondanks het feit dat er heel veel inertie is op dit punt, en dat er ook tegenwerking is vanuit bestaande belangen dat ik daar echt, serieus gemeend, hoopvol over ben. Ik ben daar echt hoopvol over. We weten wat er moet gebeuren, al die inzichten, al die kennis, al die technologie die we nodig hebben daarvoor is in beginsel aanwezig en dus voor ons beschikbaar. En dat zo zijnde hangt het helemaal van ons af of het gebeurt. En als er dus genoeg mensen zijn die en ik zie er gelukkig steeds meer die dat doen, die zich daarvoor willen inzetten, dan zal het in de praktijk van het leven ook gebeuren. Het is aan ons en als we het samen doen dan gebeurt het ook.

Dank u wel.